

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340:349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.1>

РІЗНОВИДИ ПІЛЬГОВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Аббасов Хайям Тофіг огли,
здобувач третього (освітньо-наукового) ступеня «Доктор філософії»
Вищого навчального закладу
«Університет економіки та права «КРОК»
ORCID: 0009-0007-5317-9488

Аббасов Хайям Тофіг огли. Різновиди пільгових правових режимів та їх характеристика.

У змісті роботи автором проведено аналіз феномену правових пільг крізь призму їх системних характеристик. Наголошено на актуальності тематики дослідження та важливості осучаснення видового розмежування пільгових правових режимів. Встановлено пізнавальні особливості тематики цієї статті.

В роботі наголошено на тому, що актуальність наукового дослідження пільгових правових режимів, особливо їх різновидів як складного системного феномену, крім того, що зумовлено важливістю індивідуалізації правового регулювання, визначається також необхідністю посилення ефективності використання ресурсів і стимулювання розвитку відповідних сфер суспільних відносин. Пільгові правові режими можуть бути важливим інструментом для підтримки і розвитку певних секторів економіки, регіонів або соціальних груп. Наукове дослідження цих режимів дозволяє оцінити, наскільки ефективно вони сприяють розвитку малих підприємств, стимулюють інвестиції в інфраструктуру або забезпечують підтримку соціально незахищених категорій громадян. Це особливо актуально в умовах економічних криз, нестабільності або потреби у швидкому розвитку окремих галузей.

На підставі аналізу доктринальних підходів до розуміння різновидів правових режимів та пільгових правових режимів відзначено високий рівень дискусійності та неоднозначності поглядів вчених. Вказане зумовлює доцільність вироблення єдиного доктринального підходу до їх класифікації та характеристики відповідних різновидів. Наголошено, що застосування класифікації в процесі здійснення наукового дослідження потребує всебічного врахування особливостей пільгових правових режимів і їх узагальнення за відповідними критеріями, що дозволить охопити різні аспекти їх прояву. Аналіз положень чинного законодавства України дозволив запропонувати наступні критерії класифікації: 1) сфера правового регулювання (конституційні, адміністративні, цивільні, трудові пільгові правові режими); 2) суб'єкта, на яких поширюється пільговий правовий режим (пільгові правові режими для фізичних та для юридичних осіб); 3) територія поширення (загальнодержавні, регіональні (місцеві) пільгові правові режими); 4) зміст (особисті та майнові пільгові правові режими).

Підсумовано, що загалом, наукове дослідження пільгових правових режимів є важливим для розвитку правової системи, забезпечення сталого економічного зростання, соціальної стабільності та інтеграції національних правових систем у глобальний контекст.

Ключові слова: правові пільги, види пільгових правових режимів, правові гарантії, правові засоби, правове регулювання, правова охорона.

Abbasov Khayyam Tofiq ogli. Types of preferential legal regimes and their characteristics.

In the content of the work, the author analyzed the phenomenon of legal privileges through the prism of their systemic characteristics. The relevance of the research topic and the importance of modernizing the specific distinction of preferential legal regimes are emphasized. The cognitive features of the topic of

this article are established. The work emphasizes that the relevance of scientific research on preferential legal regimes, especially their varieties as a complex systemic phenomenon, in addition to being due to the importance of individualizing legal regulation, is also determined by the need to link the efficiency of resource use and stimulate the development of relevant spheres of social relations. Preferential legal regimes can be an important tool for supporting and developing certain sectors of the economy, regions or social groups. Scientific research of these regimes allows us to assess how effectively they contribute to the development of small businesses, stimulate investments in infrastructure or provide support for socially vulnerable categories of citizens. This is especially relevant in conditions of economic crises, instability or the need for rapid development of individual industries. Based on the analysis of doctrinal approaches to understanding the varieties of legal regimes and preferential legal regimes, a high level of debate and ambiguity of the views of scientists was noted. This makes it advisable to develop a single doctrinal approach to their classification and characteristics of the corresponding varieties. It is emphasized that the application of classification in the process of conducting scientific research requires comprehensive consideration of the features of preferential legal regimes and their generalization according to appropriate criteria, which will allow covering various aspects of their manifestation. Analysis of the provisions of the current legislation of Ukraine allowed us to propose the following classification criteria: 1) the sphere of legal regulation (constitutional, administrative, civil, labor preferential legal regimes); 2) the subjects to which the preferential legal regime applies (preferential legal regimes for individuals and legal entities); 3) the territory of distribution (nationwide, regional (local) preferential legal regimes); 4) content (personal and property preferential legal regimes). It is concluded that in general, scientific research on preferential legal regimes is important for the development of the legal system, ensuring sustainable economic growth, social stability and the integration of national legal systems into the global context.

Key words: legal privileges, types of preferential legal regimes, legal guarantees, legal remedies, legal regulation, legal protection.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку правових систем сучасності правове регулювання не може бути сталим та незмінним, сучасні країни все більше відмовляються від його однотипності та стандартизованості. Це викликано насамперед, інтенсифікацією розвитку широкого кола сфер суспільних відносин, їх змінюваністю, поточними тенденціями до правової інтеграції та посилення захисту національних інтересів. В таких умовах саме правові режими стають тим засобом індивідуалізації правового регулювання, можливістю врахування різноманітних факторів, котрі впливають на розвиток тієї чи іншої правової системи, визначають особливості охорони та захисту пріоритетних потреб та інтересів. Практика сучасного правового регулювання більшості сучасних країн доводить все більше застосування різноманітних правових режимів, котрі дозволяють врахувати ті чи інші особливості розвитку держави, потреби її суспільства в цілому або окремих категорій суб'єктів права. Тому актуальність наукових досліджень правових режимів посилюється насамперед тим, що такі режими все більше використовуються в сучасній практиці правового регулювання.

Окреме місце в системі правових режимів займають пільгові правові режими, що дозволяють індивідуалізувати правове регулювання шляхом врахування та правового забезпечення інтересів суб'єктів, окремих секторів економіки, територіальних утворень тощо, які в силу об'єктивних обставин відчують посилений рівень загроз і ризиків їх порушення. Актуальність наукового дослідження пільгових правових режимів, особливо їх різновидів як складного системного феномену, крім того, що зумовлено важливістю індивідуалізації правового регулювання, визначається також необхідністю посилення ефективності використання ресурсів і стимулювання розвитку відповідних сфер суспільних відносин. Пільгові правові режими можуть бути важливим інструментом для підтримки і розвитку певних секторів економіки, регіонів або соціальних груп. Наукове дослідження цих режимів дозволяє оцінити, наскільки ефективно вони сприяють розвитку малих підприємств, стимулюють інвестиції в інфраструктуру або забезпечують підтримку соціально незахищених категорій громадян. Це особливо актуально в умовах економічних криз, нестабільності або потреби у швидкому розвитку окремих галузей.

Стан наукового дослідження. Проблематика пільгових правових режимів відзначається певним рівнем своєї наукової розробки як у вітчизняній юридичній науці, так і у зарубіжній. Зокрема, окремі аспекти пільгових правових режимів становили предмет наукового пошуку таких вчених

як: В.М. Андріїв, О.М. Бандурка, О.М. Головка, Л. Дюгі, О.В. Левада, О.В. Мурза, Н.М. Оніщенко, С. Парсонс, О.В. Петришин, В.В. Резнікова, Т.І. Тарахонич та ін. Однак, більшість представлених в юридичній доктрині наукових досліджень стосуються питань функціонального призначення та практичного прояву правових пільг в тій або іншій сферах правового регулювання, оминаючи питання їх різновидів, можливості їх класифікації та відповідної характеристики. Це зумовлює наявність певної прогалини в питанні вивчення правових пільг як системного явища, елементи яких є взаємопов'язаними, що визначає можливість їх практичного використання виключно у їх органічному взаємозв'язку.

Тому **метою** цієї наукової роботи буде комплексний аналіз доктринальних підходів до характеристики різновидів пільгових правових режимів, здійснення класифікації пільгових правових режимів та надання характеристики їх різновидам.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку правових систем пільговий правовий режим переважно являє собою систему правових норм, яка надає певні пільги або привілеї окремим категоріям осіб або суб'єктам господарювання, відхиляючись від загальних правових норм чи стандартів. Такий режим створюється з метою забезпечення додаткових можливостей або захисту для конкретних груп осіб, організацій чи територій, що мають певні особливості або потреби. Пільгові правові режими можуть застосовуватись у різних сферах, зокрема таких як:

1) податкова сфера, шляхом запровадження податкових пільг, а саме знижених ставок податків або звільнення від їх нарахування і сплати певних категорій фізичних чи юридичних осіб (наприклад, для малих підприємств або підприємств у регіонах з особливими умовами);

2) економічна сфера, де використовуються відповідно економічні пільги, тобто певні знижки на енергоносії, матеріали або інші ресурси для певних галузей;

3) соціальній сфері, де застосовуються соціальні пільги, тобто пільги, що надаються особам, які належать до вразливих груп (пенсіонери, інваліди, багатодітні сім'ї тощо);

4) міжнародній сфері, де комплекс міжнародних пільг може вводитись в частині здійснення митного оформлення товарів, спрощення міграційної політики, уніфікації соціальних стандартів тощо, які запроваджуються для держав, що уклали угоди про співпрацю.

Вказане вже засвідчує системний характер пільгових правових режимів та можливість їх класифікації за критерієм сфер правового регулювання. В юридичній літературі системність пільгових правових режимів епізодично відзначається і науковцями, які звертають увагу на їх прояв в тій чи іншій сфері суспільних відносин, у певних формах тощо, а отже засвідчують можливість їх видового розмежування. Доцільно відзначити, що сам термін «правовий режим» був введений в юридичний обіг французьким правником Л. Дюгі, який вже на той час відзначав, що такі режими можуть мати місце в конституційному, цивільному та адміністративному праві, впливаючи на формальне визначення меж правомірності і протиправності діянь, а отже характеризуючи межі законності [1, с. 44]. Хоч вчений безпосередньо не зазначає про різновиди правових режимів, проте у самій характеристиці правових режимів вказує на те, що вони є відмінними в залежності від галузевої приналежності. В сучасних наукових дослідженнях вченими відзначається доцільність виокремлення різновидів правових режимів, при чому галузевий поділ правових режимів не викликає заперечень і представлений у більшості наукових праць. Так, на переконання В.В. Сухонос, правові режими в цілому доцільно поділити на різновиди за наступними критеріями:

- 1) в залежності від елементів системи права, відповідно вчений пропонує виокремити галузеві та внутрішньогалузеві (інституційні) правові режими;
- 2) в залежності від предмету правового регулювання правові режими доцільно поділити на конституційні, адміністративні, земельні та ін.;
- 3) в залежності від змісту правового регулювання правові режими можна поділити на валютні, митні, платіжні, фінансові тощо;
- 4) в залежності від суб'єктів, стосовно яких встановлюється правовий режим бувають правові режими біженців, вимушених переселенців, осіб без громадянства тощо [2, с. 536].

Крім того, вченими доповнюються вказані критерії і рядом інших критеріїв, а саме, в залежності від: 1) способів, методів і типів правового регулювання правові режими поділяються на галузеві, підгалузеві та інституційні правові режими; 2) об'єкту правового регулювання бувають матеріальні та процесуальні правові режими; 3) сфери дії правові режими можна поділити на приватно-правові і публічно-правові; 4) функціонального призначення режими класифікуються на регулятивні і охоронні [3, с. 82].

Надаючи пояснення запропонованій класифікації вчений звертає увагу на те, що така класифікація є так званою «перехресною», що свідчить про те, що одні й ті ж самі режими можуть підпадати під певні види різних класифікацій. Наприклад, охоронний режим є одночасно і процесуальним, і публічно-правовим, а матеріально-правовий режим є також і регулятивним [3, с. 83]. Заслуговує на увагу і обґрунтована вченим обмовка про те, що недоцільно виокремлювати загальнодозвільні та спеціально-дозвільні правові режими, як це роблять деякі вчені. Вони є не правовими режимами, а типами правового регулювання, що входять до структури будь-якого правового режиму та виконують роль відповідних засобів правового регулювання [3, с. 83].

Системний підхід до визначення поняття «правовий режим» застосований і В.М. Тернавською. На переконання вченої, «правовий режим – це особливий порядок регулювання певної сфери суспільних відносин, що передбачає застосування комплексу специфічних способів, типів і методів правового регулювання, вибір яких зумовлений метою, яку ставить перед собою законодавець, специфікою об'єкта правового регулювання, правовим статусом суб'єктів права, на яких поширює свою дію цей правовий режим. Використання особливої комбінації правових засобів, заснованих на загальних дозволах і заборонах, позитивних зобов'язаннях і рекомендаціях, стимулах і обмеженнях тощо, зумовлює специфіку правового режиму – загальний чи особливий правовий режим, що дозволяє забезпечувати стійке нормативне регулювання як певної сфери соціального життя, так і групи суміжних суспільних відносин» [4, с. 105]. Вченою фактично запропоновано новий підхід до розуміння правових режимів в цілому, згідно з яким є:

а) загальний правовий режим, який встановлений в межах загального, універсального правового регулювання;

б) особливий режим правового регулювання, який встановлює певні правові особливості (відхилення), що є відмінним від загального правового режиму або за суб'єктами правового регулювання, або за видами суспільних відносин, або за територією поширення правових норм тощо.

Варто окремо відзначити запропоновану І. Гайдамакою класифікацію правових режимів. Незважаючи на те, що вченою не виокремлюються критерії класифікації, нею було виокремлено наступні різновиди: первинні і вторинні правові режими; загальнодозвільні та спеціально-дозвільні режими; загальні та спеціальні правові режими. При цьому дослідниця зазначає, що загальний правовий режим охоплює і загальнодозвільний, і дозвільний режими в цілому [5, с. 122-123]. Проте вчена в межах дослідження правових режимів в цілому наводить і певні слова критики, в тому числі і щодо пільгових правових режимів. Зокрема, вказує на те, що пільгові правові режими, як і спеціальні правові режими, режими максимального сприяння не можуть вважатись різновидами правових режимів, пояснюючи це тим, що таке видове відмежування правових режимів не узгоджується з наявною в загальній теорії права системою різновидів правових режимів, яка дозволяє визначити специфічні особливості кожного з них та характер взаємозв'язку між ними [5, с. 124].

Аналіз положень чинного законодавства України засвідчує використання законодавцем правових режимів, в тому числі і пільгових режимів в процесі формалізації правових приписів, проте таке застосування відзначається певною непослідовністю та високим рівнем колізійності. Наприклад, у положеннях ст. 92 Конституції України визначено, що серед питань, які визначаються і встановлюються виключно законами України, згадується про правовий режим власності, державного кордону, воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації, економічний і міграційний режим [6]. Таким чином, законодавцем на конституційному рівні закріплюється наявність правових режимів, які стосуються як галузевих питань (економічний, міграційний режими), так і предметних питань (правових режим власності, державного кордону тощо). Подібний підхід зберігається і у положеннях Податкового кодексу України, в якому закріплено спеціальні податкові режими (ст. 11) [7]; Митного кодексу України, що регламентує митні режими (ст. 4), режими транзиту і тимчасового ввезення (ст. 44) [8] тощо.

Враховуючи проведений нами аналіз поглядів вчених та положень законодавства України, варто відзначити, що більшість поглядів на питання різновидів пільгових правових режимів має епізодичний характер, представлені в наукових працях крізь призму вивчення інших аспектів таких режимів (наприклад, сфер їх функціонування, суб'єктів поширення, практики використання тощо). А сама класифікація пільгових правових режимів в юридичній літературі майже не була запропонована, крім окремих пропозицій вчених щодо тих чи інших критеріїв видового розмежування пільгових правових режимів. Подібною є ситуація і в положеннях чинного законодавства

України, яке не містить термінологічного визначення правового режиму, так само і застосовує такі режими переважно ситуативно і непослідовно.

Враховуючи складність та багатоаспектність пільгових правових режимів, які ще рідше згадуються і досліджуються в юридичній науці, вважаємо за необхідне посилити їх наукове дослідження та на основі аналізу особливостей пільгових режимів правового регулювання в Україні, обґрунтувати власну класифікацію таких правових режимів, а також надати характеристику їх різновидам. Застосування класифікації в процесі здійснення наукового дослідження потребує всебічного врахування особливостей пільгових правових режимів і їх узагальнення за відповідними критеріями, що дозволить охопити різні аспекти їх прояву. Аналіз положень чинного законодавства України дозволив нам, крім критерію сфери правового регулювання, при який ми зазначали вище, виокремити і інші критерії класифікації.

1. В залежності від суб'єктів, на яких поширюється пільговий правовий режим, такі правові режими поділяються на:

- пільгові правові режими для фізичних осіб, наприклад учасники бойових дій, які є фізичними особами, мають ряд пільг та переваг, що закріплені чинним законодавством України, серед яких: звільнення від сплати податку на доходи фізичних осіб на певні види доходів (пенсії, соціальні допомоги); безкоштовне медичне обслуговування в державних закладах охорони здоров'я, санаторно-курортне лікування тощо; надання знижок на оплату житлово-комунальних послуг тощо);
- пільгові правові режими для юридичних осіб, наприклад, запровадження спрощеної системи оподаткування для суб'єктів господарювання, так званий єдиний податок для суб'єктів першої, другої та третьої груп; пільги для підприємств, що працюють у сфері агропромислового комплексу (податкові пільги, право на державні субсидії для розвитку агробізнесу); пільги для підприємств, які ведуть господарську діяльність на тимчасово окупованих територіях, в зонах активних бойових дій (спрощене оподаткування, звільнення від певних податків або платежів, можливість участі у програми підтримки від держави для відновлення бізнесу тощо).

2. В залежності від території поширення, пільгові правові режими поділяються на:

- загальнодержавні пільгові правові режими, наприклад пільгові режими для суб'єктів, які впроваджують екологічно чисті та зелені технології, а саме: запровадження для них так званих зелених тарифів, митних пільг для ввезення відповідного обладнання, забезпечення державного фінансування або грантової підтримки розвитку екологічно чистих технологій;
- регіональні (місцеві) пільгові правові режими, до яких відносяться пільги для підприємств, що працюють в індустріальних парках (спеціально обладнаних територіях, на яких підприємства мають доступ до інфраструктури та отримують пільгові умови для ведення бізнесу), якими можуть бути: звільнення від земельного податку або значне його зниження, пільгове оподаткування доходів від виробничої діяльності, запровадження інвестиційних субсидій або грантів для компаній, що відкривають нові виробничі потужності в індустріальному парку; запровадження регіональних програм підтримки малого та середнього бізнесу тощо.

3. В залежності від змісту, пільгові правові режими поділяються на:

- особисті, серед яких можливо виокремити пільгові умови для здобуття освіти, вступу до навчальних закладів для окремих категорій громадян; пільгові умови реалізації права на відпочинок, гарантії у трудових відносинах тощо;
- майнові, до складу яких належать пільгові режими оподаткування, умови отримання субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, пільгові умови отримання житла тощо.

Висновки. Характеристику різновидів пільгових правових режимів можливо було б продовжувати, проте нами були виокремлені вище найбільш поширені пільгові правові режими, що використовуються в сучасному правовому регулюванні. Загалом, наукове дослідження пільгових правових режимів є важливим для розвитку правової системи, забезпечення сталого економічного зростання, соціальної стабільності та інтеграції національних правових систем у глобальний контекст.

Підбиваючи підсумки, враховуючи важливість та значний регулятивний потенціал правових пільг вважаємо, що під поняттям «пільговий правовий режим» з точки зору його правового сприй-

няття та розуміння необхідно визначити систему правових норм, що надає певні привілеї, послаблення або винятки для окремих категорій осіб, суб'єктів господарювання або територіальних одиниць, з метою стимулювання розвитку, підтримки соціально вразливих груп або досягнення конкретних економічних і соціальних цілей. Такий режим може включати зниження податкового навантаження, спрощення адміністративних процедур, надання спеціальних пільг або фінансових підтримок, а також інші заходи, що відхиляються від загальних правових норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жванко Ю.П. Поняття та сутність особливих правових режимів в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. Т. 2. С. 43–49.
2. Сухонос В.В. Теорія держави і права: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 765 с.
3. Яковлев О.А. «Правовий режим»: підходи до визначення поняття. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 80–85.
4. Тернавська В.М. Правові режими відповідно до теорії конституційно-правової політики. *Нове українське право*. 2023. № 4. С. 100–106.
5. Гайдамака І. Правовий режим: поняття та види. *Державне будівництво і місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 15. С. 120–127.
6. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
8. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.